

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук, професора Шабанової Ю.О. на дисертаційну роботу Ткаченко Катерини Олександрівни на тему: «Філософські засади адвокатської етики в соціокультурному контексті», представленої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Етика як метанаукова творчість людини в розумінні сенсів та вдосконаленні свого існування безпосередньо пов'язана із прагненням до моральної організації людського буття. Етика виступає рефлексією щодо надбання свободи, справедливості, відповідальності. В сучасному світі, для якого з одного боку притаманне багатомірність знань, гуманістичних цінностей та різнобарвність життєвих орієнтирів, а з другого – стан нестабільності, невизначеності та незрозумілості, як прояв сучасному метамодерну, створення цілісного етичного зразку видається складним завданням. До того ж, амбівалентна природа етики, що прагне об'єднати універсальне з фрагментарним, всезагальне з конкретним, метафізичне із екзистенціальним, ускладнює це завдання, формуючи незавершений проєкт етики, відповідно незавершеності проєкту людини, що здійснюється через розвиток та заперечення себе недосконалої. В цій амбівалентності етики полягає причина багаточисленних проявів аморальності, які складають релятивістський погляд на сценарії здійснення етики. Але ж, саме етика, як ніщо інше, стримує та зберігає людство від саморуйнації. Видається головне завдання людства не цивілізаційні досягнення та новітні технології, а етичний шлях до людини істинної, «понадлюдини» (Ніцше), як стану духовної досконалості, імпліцитно притаманної її сутнісній природі. В зв'язку з цим, етична проблематика не втрачає своєї актуальності з часів Античності та загострюється в сучасності, як один із головних викликів соціуму, який за А.Тойнбі визначає «зміни формацій та ціннісних орієнтирів» на шляху еволюції.

Сфера етичного володіє притаманними їй цінностями та складним комплексом концептуальних координаційних та субкоординаційних зав'язків. В цьому комплексі правова етика висвітлює проблеми та протиріччя в

співвідношенні етики та моралі, теорії та практики, виявляючи головний виклик сучасності, що потребує інтегрованих технологій в моральне буття суспільства. Саме такий виклик підкреслює сьогодні питання етичної проблематики в правовій сфері, де свобода та справедливість, істина й закон, право та обов'язок, вступають в діалогічний простір вже не протиставлення, а взаємодовизначення, взаємодоповнення смислових ідеалів та прикладних залучень метафізичних обґрунтувань до практики правого простору. Простору який стає віддзеркаленням морального стану суспільства та його істинного рівня моральної зрілості. Простір етико-правової проблематики активно заповнювався філософськими працями дослідників 20 століття, але ж аспект адвокатської етики, як найбільш суперечливий та до остаточно змістовно не визначений, залишається мало осмисленим з боку філософської рефлексії. В цьому зв'язку, дисертаційне дослідження Катерини Ткаченко та його акцентуація на адвокатській етиці видається актуальним, своєчасним, соціально запитаним та може вітатися з точки зору як теоретичної, так й практичної філософії.

Сильною стороною представленого дослідження виступає активне звертання авторки роботи до сучасного дискурсу права та правової етики не тільки філософів, а й соціальних та корпоративних об'єднань на кшталт Всеукраїнської асоціації філософії права, що підсилює актуалізацію проблемного поля дисертації. Практичним ґрунтом роботи є сучасний досвід адвокатури як інституції громадянського суспільства, що розширює дослідження від суто теоретичної площини до соціально-прикладних реалій адвокатської діяльності.

Прагнучі обґрунтовано здійснити філософський аналіз концептуальної основи адвокатської етики, дисертантка слушно досліджує в Розділі I «Соціально-філософський контекст адвокатської етики» філософію права як основу адвокатської етики, залучаючи історико-філософський дискурс права. Але ж, висновки щодо цього питання носять характер констатації відомих характеристик філософії права як «природного права», його договірного характеру та зв'язку права та моралі. Здається, що ці відомі речі потребують

уточнення та розширення в контексті предметної роботи. Питання щодо впливів, екстраполяцій та імплементації базових основ новочасної філософії права на специфіку адвокатської етики знайшли не достатнього висвітлення. Можливо, причина концептуальної обмеженості розділу полягає в реферативному характері підрозділів 1.1. «Ціннісний потенціал права у філософії континентальної Європи» та 1.2 «Громадянське суспільство як простір актуалізації права у філософії Нового часу». Підрозділ 1.3 «Право і мораль як чинники нормативної регуляції суспільного життя у контексті розвитку адвокатської етики» видається найбільш змістовним щодо збагачення філософсько-правових питань концепціями мислителів 19-20 століття. Особливо продуктивним в цьому аналізі представляється звертання до поглядів американської школи політичної психології та концепції мотиваційних чинників моралі та речових актів Лоренса Кольберга та концепція неінституційної природи права російського вченого О.Г. Дробницького, що вказує на збагачення поняття моралі за рахунок «об'єктивно-безособового характеру її вимог, усвідомлену добровільність слідування індивідом моральним вимогам, самовизначеність індивіда щодо слідування нормам моралі» (Дис. Стор. 52).

Позитивним доробком розділу вважаємо визначення, так званої «сірої зони» між мораллю та правом, в якій діють професійні етичні кодекси» (Дис. Стор. 64), що оформлює змістовний зв'язок із проблематикою власне «адвокатської етики».

Саме деонтологічний аспект адвокатської діяльності ґрунтується на визначенні та обґрунтуванні цінностей, серед яких дисертантка слушно визначає категорію довіри, яка забезпечується чеснотами чесності, правдивості, справедливості, компетентності, добросовісності тощо. Не можливо не погодитися із цим переліком хрестоматійних чеснот, як зразкових декларацій адвокатського кодексу. Але ж робота набула би актуалізованого загострення, як би містила обґрунтування щодо дилеми подолання імперативної природи цих декларацій та звертання до підсвідомих мотивацій їх порушення в правовій діяльності. Гострим питання виступає й проблема протиріччя між абсолютною

цінністю клієнта, який потенційно може бути порушником закону та імперативу закону в діяльності адвоката. Так, другий розділ дослідження, покликаний вирішити суперечні аспекти адвокатської діяльності, умикає найбільш загострених питань та їх філософських обґрунтувань.

В цьому зв'язку саме концепт сумління, який осмислює авторка дослідження в Розділі 2 «Ціннісні виміри адвокатської етики» та один з визначальних модусів моральної свідомості - совість, вносять в імперативний перелік чеснот представників правової діяльності, індивідуально-етичне загострення. Слушно залучена позиція В.А. Малахова, який визначає цей корелят моральної свідомості як вищий принцип «духовної інстанції», дозволяє авторці дослідження, розширити соціально-філософські ракурси роботи, аксіологічними аспектами філософської антропології.

В межах адвокатської деонтології, до якої слушно апелює дослідниця, дилема вчинок-відповідальність представляються як проблема. При цьому остаточного визначення вчинку в адвокатській діяльності ми не отримуємо. Питання залишається в стані відносності до обов'язку та очікує свого специфічного вирішення не тільки в контексті юридичної етики в цілому, а й саме адвокатської специфіки. Для цього визначення в дисертації залучається контекст гуманізму, в межах його формування в добу Відродження, сучасні рефлексії на кантівську етику, постмодерні ремінісценції етичного контексту, що сприяє цілісному погляду на етичні запити адвокатської сучасності. Здобутком розділу виступає кореляція сучасних правових положень та настанов щодо професійної діяльності адвоката в Україні з аксіологічними дефініціями філософських визначень складових адвокатської деонтології. Слушно визначення «сірої зони», як проблемного поля в діяльності адвоката, знаходить вирішення в визнанні гуманізму як метапринципу моральної свідомості.

Розділ 3 «Ціннісні регулятиви адвокатської етики в соціокультурному контексті», що містить вивчення досвіду адвокатської етики в Німеччині та Великобританії носить компаративно-практичний характер, сприяючи продуктивним оновленням вітчизняної сфери правової етики. Але ж прикладний

підхід в цьому розділі дещо перебільшений. Вивчається соціальний досвід без абстрактного узагальнення етичних конструктів, як універсальї побудови адвокатської етики в Україні. Загальний висновок щодо української специфіки конектретно не наданий та обмежується рекомендаціями щодо врахування історичного досвіду та проведення семінарів-тренінгів.

Останній підрозділ дисертації (3.4 «Етичні основи адвокатської діяльності в Україні») природньо завершує дослідження вітчизняним контекстом адвокатської етики. При цьому досвід Великобританії та Німеччини, представлений в підрозділах 3.2 «Регулятивний потенціал адвокатської етики у Великобританії в культурно-історичній динаміці» та 3.3 «Етичні колізії адвокатської діяльності у Федеративній Республіці Німеччина» переосмислюється із урахуванням історії України. Але ж, адвокатська діяльність в Україні, спираючись на світовий досвід, має отримати власні конструкти моральної свідомості, що формуються на філософських обґрунтуваннях. Дослідниця більшу частину підрозділу приділяє вивченню історії права та адвокатури, зокрема, в Україні, вводячи в дослідницьке поле документальні свідoctва щодо її становлення та розвитку, а також постанови та закони України щодо соціальної регламентації адвокатури. Я з зацікавленістю ознайомилася із постановами, правилами, законами та наказами тощо, що визначають статус адвоката та його деонтологічну сферу на протязі декількох століть становлення української державності. Майже сама дисертантка на початку підрозділу 3.4. визначає «Ми розглянемо основні віхи у розбудові етичних важелів професії адвоката під кутом зору формування громадянських свобод і розуміння ідеї правової держави та визначим основні тенденції ціннісно-нормативної регуляції адвокатської діяльності» (Дис. Стор. 150). Але ж, в чому полягають специфічні тенденції «ціннісно-нормативної регуляції адвокатської діяльності» в Україні? Відповідно до висновків підрозділу – у тому, що «Проблеми адвокатської етики обговорюються переважно у вузьких колах освітян-юристів в підручниках і наукових статтях, не беручи до уваги реальні колізії адвокатської практики» (Дис. Стор. 161). Саме цю проблему й мало вирішити, хоча б частково, надане

дослідження. Тобто вказати шляхи зближення теоретичних здобутків та практичних реалій вітчизняної адвокатури та сформувані продуктивні конструкти адвокатської етики в Україні.

Завершуючи аналіз роботи, відзначимо, що тема та проблема, яку підіймає дослідниця, є сучасно запитаною та дійсно потребує вирішення на всіх ланках філософського знання, виходячи з історико-філософського, соціального, психологічного, антропологічного, аксіологічного, філософсько-правового аспектів. Катерина Ткаченко обрала ракурс соціокультурний та доклала зусиль для введення в філософську проблематику практичних, прикладних, історичних даних щодо становлення та розвитку адвокатської етики. Здобутком роботи є звертання до зарубіжного досвіду німецьких та британських правових систем та спроба імплементації їх позитивних здобутків у вітчизняний контекст. На схвалення заслуговує й деонтологічна складова адвокатури, що у вітчизняному соціально-філософському просторі дотепер не отримало спеціального вивчення. В роботі дещо перебільшено прикладні та факторні репрезентації. В теоретичному викладенні переважає реферативність історико-філософських етико-правових вчень. Але ж це викладення подано в новій системі міждисциплінарної інтерпретації сучасної адвокатської етики. Більшість здобутків дисертації можуть бути використані в подальших дослідженнях важливої проблематики адвокатської етики та отримати цілісної системи оптимізації конструкту моральної свідомості адвоката.

Основні положення та зміст дисертаційного дослідження К.О. Ткаченко знайшли відображення в чотирнадцяти наукових публікаціях, шість з яких є фахові видання України з філософських наук, які реферуються в міжнародних наукометричних базах та 8 тезах, опублікованих у збірках матеріалів наукових конференцій за період 2016-2017 р.р.

В авторефераті в достатньому обсязі наведені основні результати дослідження, що викладені в дисертації. У ньому відображені основні наукові положення, що виносяться на захист, новизна та практичне значення дослідження, висновки та рекомендації щодо подальшого розвитку теми.

Структурна побудова роботи, що рецензується, а так само подача матеріалу дослідження логічні, послідовні та пов'язані єдиною ідеєю виявлення специфіки адвокатської етики в соціокультурному контексті.

Сумуючи попередній виклад, сформулюємо основні зауваження до дисертації що подана на захист:

1. Формулювання об'єкту та предмету дослідження змістовно збігаються. При цьому предмет не відображає конкретизації об'єкту, уточнення проблематики, що досліджується в межах адвокатської етики. Як що в формулюванні об'єкту «адвокатська етика» визначена як «соціокультурний феномен», то виникає питання: в чому конкретизація предмету, що сформулюється як «осмислення адвокатської етики в соціокультурному контексті»?

2. Відсутність виокремленого підрозділу щодо методології дослідження вплинуло на деяку невизначеність щодо здійснення цілісності роботи, а саме, адвокатська етика як сфера професійної моралі досліджується на підставах деонтологічної методології, а Розділ 3 на підставах соціально-правової компаративістики та суто суспільної специфіки національних контекстів, практично використовуючи культурологічний підхід. Якщо тематику роботи сфокусовано на соціокультурному контексті адвокатської етики, методологічний розділ мав сформулювати підходи дослідження та визначитися із базовими персоналіями, що формують специфіку методології соціокультурної проблематики. На мій погляд, здобутки в цьому напрямку Пителима Сорокіна, автора терміну «соціокультурність», представлені в роботі дещо побігло. Виходячи з того що робота не має достатнього методологічного обґрунтування, то й її змістовна упорядкованість, що містить історико-філософський, соціально-філософський, деонтологічний й суто правовий аспект, дещо не структурована. Відсутність методологічного підрозділу роботи не задовольняє запитаність міждисциплінарної специфіки предметного поля, що об'єднує філософську етику, філософію права, юридичну деонтологію, соціальну філософію, соціальну психологію й власно суто правову проблематику соціокультурного контексту.

Але ж, треба відзначити, що вада методологічного розділу частково компенсується на початку розділів та коротким визначення загальнонаукових методів у вступі дисертації.

3. Звертання до теоретичних джерел та передумов формування специфіки адвокатської етики надано з акцентуацією уваги на новочасний контекст філософії права, який переважно представлений реферативно. Робота мала отримати більш виправданих філософських обґрунтувань із залученням модусів феноменологічної редукції, що виявляє інтенції свідомості як адвоката, так й клієнта, а також конструкти герменевтики, як експлікації етичних настанов при тлумаченні адвокатом правових текстів. Врахування теоретичних здобутків представлених напрямків європейської неklasичної філософії мало б збагатити адвокатську етику можливостями морального універсалізму. Але ж цей філософський контекст в дослідженні не залучений.

4. Одним з цінних здобутків дискурсу відповідальності, що виступає ключовим конструктом адвокатської етики, видаються доробки Ханса Йонасу, який по праву вважається сучасним засновником етики відповідальності. Не дивлячись на те, що проблематиці відповідальності в роботі надається належна увага в межах питань адвокатської деонтології в Розділі 2, теоретичний доробок Йонаса не залучається. Тоді як філософ-екзистенціаліст Х. Йонас вводить новий категоричний імператив «Чини так, щоб наслідки твоїх дій були сумісні із збереженням справжнього людського життя на Землі» (Г. Йонас. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Пер. з нім. – К.: Лібра, 2001. - С.77), тлумачення якого мало б збагатити адвокатську етику ідеями нового гуманізму.

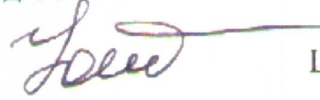
Проте висловлені міркування носять характер рекомендацій, зважаючи на широкі можливості, що містить в собі проблематика дослідження.

Отже, робота відбулась, кваліфікаційні вимоги дотримані, професійний рівень виконання дозволяє зробити позитивний висновок щодо її виконання.

Загалом, дисертація на тему: «Філософські засади адвокатської етики в соціокультурному контексті» є самостійним науковим дослідженням, яке

відповідає вимогам, визначеним, чинним «Порядком присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013р. зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 та № 1159 від 30 грудня 2015, а її автор Ткаченко Катерина Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент,
завідувачка кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»,
д-р. філос. н., професор

Шабанова Ю.О.

Підпис Шабанової Ю.О.
засвідчую,
Вчений секретар вченої ради
НТУ «Дніпровська політехніка»

Калюжна Т.М.